

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Konuk

<https://orcid.org/0000-0002-4865-915X>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Karaman

Geleneksel Havsız Dokumalarda Onarım İşlemleri ve Konservasyon

Repair Process Stages and Protection in Traditional Plain Weaves

ÖZET

Geleneksel dokuma ürünleri açısından bakıldığında çok zengin olan Anadolu topraklarında halı ve kilim dokumalar bulunmaktadır. Günümüzde birçok evde kullanımı devam eden dokumaları, aynı zamanda müze ve koleksiyonlarda da bulmak mümkündür. Özellikle bireylerin sahip olduğu dokumalar nesiller arası aktarılmakta ve özel anlamlar yüklenerek muhafaza edilmektedirler. Özellikle kullanımı devam eden dokuma ürünlerinin uzun vadeli korunması amacıyla tamir bakımları ve koruma önlemleri alınmaktadır. Ülkemizde havsız dokumalarının korunması ve onarılması konusunda yapılmış olan çalışmalar yeterli görülmemektedir. Kültürümüzün bir parçası olan dokumalar zaman içinde deformasyona uğrayarak kullanılabilir özelliğini kaybetmektedirler. Bunun önüne geçmek için bazı koruma tedbirlerinin alınması ve tamir işlemlerinin yapılması gerekmektedir.

Bununla beraber bu konuda çalışma yapan aktif faaliyet gösteren atölyelerde yeterli tanıtımlarının yapılmaması sonucunda bireyler kendi imkanları ve bilgileri çerçevesinde dokumalara müdahale yapmaktadırlar. Bu müdahaleler yanlış yapıldığında geri dönüşü olmayan sorunlara sebep olmaktadır. Bu çalışmada, etnografik değeri olan havsız dokumaların bakım ve onarımlarına yönelik yapılan çalışmalar ve yapım teknikleri incelenmiştir. Dokuma tamir atölyeleri ile görüşülerek bilgiler alınmış ve tamir fotoğrafları çekilerek çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışma tamir işlemleri ve dokumaların korunma şekillerinin belirlendiği iki kategoride hazırlanmıştır. Elde edilen bulgular tamir aşamasında tespit edilen veriler fotoğraflanarak bilgileri verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Bu çalışmada havsız dokumaların korunmaları konusunda bilgi verilerek, bundan sonra yapılacak olan çalışmalara kaynak oluşturması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Restorasyon, Koruma, Havsız Dokuma, Tamir İşlemleri.

ABSTRACT

There are carpet and rug weavings in the Anatolian lands, which are very rich in terms of traditional weaving products. It is possible to find weavings that are still used in many homes today, but also in museums and collections. Especially the textiles owned by individuals are transferred from generation to generation and are preserved with special meanings. Repair, maintenance and protection measures are taken, especially for the long-term protection of woven products that are still in use. The studies carried out on the protection and repair of pile-free textiles in our country are not considered sufficient. Weavings, which are a part of our culture, undergo deformation over time and lose their usable properties over time. To prevent this, some protection measures must be taken and repairs must be carried out.

However, as a result of the lack of adequate promotion in active workshops working on this subject, individuals intervene in weavings within the framework of their own means and knowledge. When these interventions are done incorrectly, they cause irreversible problems. In this study, the studies and production techniques for the maintenance and repair of lint-free textiles, which have ethnographic value, were examined. Information was obtained by contacting the weaving repair workshops and the work was prepared by taking repair photos. This study has been prepared in two categories, which determine the repair processes and the protection methods of the textiles. The data obtained during the repair phase were photographed, information was given and suggestions were made. This study is planned to provide information about the maintenance, repair and protection of lint-free textiles and to provide resources for future studies.

Keywords: Restoration, Protection, Lint-Free Weaving, Repair Procedures.

1. GİRİŞ

Orta Asya'dan Türkler tarafında başlatılan ve tüm insanlığa hediye edilen dokuma kültürü zamanla insanlığın ortak mirası haline gelmiştir. Bu kültürün korunması ve yarınlara aktarılması önemle üzerinde durulması gereken evrensel bir konu olmuştur (Torcu, 2013:2). Bu konulara ilgi her geçen gün hem Türkiye'de hem de yurt dışında artmaktadır. Müzecilik açısından bakıldığında geleneksel ürünlerin korunması dokumalar gibi organik malzemeler kullanılarak üretilen ürünlerin zamana karşı koyamayacağı görülmektedir. Asırlara meydan okuyan fakat zamanla şartların verdiği etki ile oluşan zararlar yeni yapılan tamir işlemleri ile hayata yeniden kazandırılmaktadır.

Geleneksel sanatlar içinde önemli bir yeri olan el dokuması ürünler ekonomik olarak, dini açıdan ve kültürel değerlerin yaşatılması açısından değerli el sanatlarımızdandır. Tarihsel süreçte milattan önce başlayarak günümüze gelişerek ve değişim göstererek ihtiyaç olarak ortaya çıkmış olan, zamanla ticari ürün haline gelerek toplumdaki bireylerin ekonomisine katkı sağlayan ürünler haline gelmiştir.

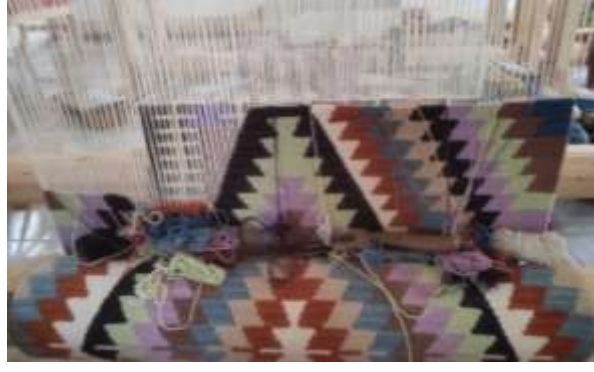
Geleneksel yöntemlerle yapılan dokumaların kültür varlığı olarak korunmasını ve tamir edilmesini ele alan bu çalışmada amaç; onların bir sanat eseri olduğu kadar, tarihi bir belge olma özelliğine sahip olmalarından dolayı da ayrıca korunması gerekliliğidir. Bu sebeple dokumalarda yapılacak tamir işlemleri ve koruma işlemlerinin doğru yapılmasının sağlanması aynı zamanda bunların hepsinin yazısız birer belge olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle araştırmanın doğru yapılarak kaynak oluşturması amaçlanmıştır. İnsanlık tarihi boyunca taşınır ve taşınmaz olan varlıklar bir sonraki nesil için sürdürülebilir olması ve uzun kullanım amacıyla korunmuş ve özelliğini kaybetmiş olanlar ise onarılmıştır.

Yöntem olarak; geleneksel havsız dokumalarının tezgahattan çıktıktan sonra kullanım süresine kadar ve kullanım esnasında geçirdiği süreçler araştırılmıştır. Onarım işlemlerine ihtiyaç duyma durumları ve aşamalar tespit edilerek, restorasyon işlemine gerek duyulan nedenler belirlenmiştir. Dokuma ve tamir restoratörleri ile görüşülerek bu işlemler hakkında ayrıntılı bilgiler alınmıştır. Atölyede yapılan işlemler işlem basamakları fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır.

Bütün işlemler, bütünlüğü bozulan ürün ve yapıların yeniden işlev kazanması için yapılmıştır. Bu koruma işlemleri tarihi ve kültür belgesi olma özelliğinden dolayı bilinçli bir davranış sergileme bu yüzyıla özgü bir eylemdir (Dönmez, 2012:9). Bütün toplumların kültürünü oluşturan dünya mirasına hediye ettiği kültürel değerler bulunmaktadır (Koyuncu, 2009:195). Bunların en önemlileri dokumalar olup, yapılan dokumaların uzun yıllar kullanılması için, fiziki olarak kullanım esnasında tahrip olan ve zamanla oluşacak sorunlardan etkilenen durumlar sonucunda aslına uygun bir şekilde tamir edilmesi gerekmektedir.

Restorasyon tanım olarak bozulmuş tamir etme, onarım yapma, yenileme ve güçlendirme anlamına gelmektedir. Bir sanat ürününün korunması ve bozulmasının önlenmesi amacıyla yapılmış işlemlerin bütünüdür (Dönmez, 2012). Restorasyonlarda ürünlerin eksik olan taraflarının tamamlanması gerekmektedir. Ancak aslına uygun malzemeler kullanılarak yapılması, asıl olan malzemenin dışına çıkılmaması gerekmektedir. Amaç dokumanın eski haline döndürülmesi olmalıdır. Bu işlemler sırasında kullanılan bütün malzemelerin özelliklerinin iyi bilinmesi ve yapılan tekniklere hakim olunması gereklidir. Aslına uygun olarak tamir yapılmalı ancak tamir edilen bölümler, diğer kısımlardan ayırt edilir şekilde olmalıdır.

Geleneksel dokumalarda kullanım sürecinde ürünlerin bozulmasını engellemek için yapılan, imkânlar dâhilinde eser "öz"den uzaklaşmadan varlık sebebi çerçevesinde değerlendirilmeli ve ona göre işleme tabi tutulmalıdır (Tapan, 2007: 42). Geleneksel kilim dokumaların uzun yıllar kullanılabilmesi ve bu süreçte oluşacak yıpranmaların onarılması ya da yıpranmaları en aza indirilmesi gereklidir. Bazen dokuma sürecinde bazen de kullanım esnasında hatalar oluşabilmektedir. Dokumanın tezgahattan çıkmasından sonra, kullanım sürecine kadar yapılan bütün uygulamalara apre işlemleri denilmektedir (KK. Akkuş, 2019). Dokumaları korumak, yapısal özelliklerini bozmadan iyi bilerek yapılmalıdır. Bu işlem dokumanın fiziksel özelliğinin yanında estetik görünümüne bağlı kalarak yapılmalıdır. Tarih boyunca dokumaların varlıklarını sürdürebilmesi için, kişiler tarafından dokumanın bütünlüğünün korunması ve nesillere aktarılması için doğru depolanarak muhafaza edildikleri görülmektedir.

Görsel 1. Geleneksel Istar Tezgahında Yapılan Düz Dokuma

Görsel 2. Tamir Atölyesinden Görünüm

Görsel 3. Cengiz Akkuş El Dokumaları Tamir Ustası

Bu işlemlerin doğru bir yöntem ile yapılması kilim dokumalarının geleneksel özelliklerinin bilinmesini gerektirmektedir. Kültürümüzde önemli yeri olan havsız dokumaların doğru şekilde tamir edilmesi ve gelecek kuşaklara bu kültürün bırakılması önem arz etmektedir. Bu nedenle havsız dokumalarda kullanılan tamir yöntemleri ve kullanılan malzemeler bu işlemlerin temelini oluşturmaktadır.

Birçok kez tanımı yapılmış olan koruma herhangi bir eser, nesne ya da olguyu elden geldiği kadar bozulmadan, aslına uygun olarak durumunu korumaya çalışma olarak nitelendirilir. Ürünlerde kültürel, ekonomik ve sosyal boyutu olan bir dizi eylemi kapsayan koruma olgusu, ortak bir katılımı ve disiplinler arası bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır (Öztürk, 2007:9).

Ülkemizde dokuma ürünlerinin korunması ve onarılması kavramları iç içe geçmiş durumdadır. Genellikle birbirinin yerine kullanılmış ya da yanlış kullanımlara maruz kalmıştır (Küçük, 2000:24). Gerek kullanım esnasında gerekse dokunma esnasında meydana gelen hatalar için bazı teknik ve malzemeler kullanılarak tamir edilebilmektedir. Dokumaların doğru bir tamir aşamasından geçmesi için hatanın oluş sebeplerinin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Doğru yapılan bir tamir işlemi dokumaya uzun süre kullanım imkanı sağlamaktadır. Havsız dokumaların aslına uygun restore edilmesi gelecek nesillere aktarımını sağlamak konunun önemini göstermektedir.

2. DOKUMA SANATI

Türk geleneksel kültür tarihinin kökleri binlerce yıl öncesine, günümüzde dokuma alanına kaynaklık eden Orta Asya'ya dayanmaktadır (Özhekim, 2009:183). Orta Asya'dan gelen kültür Anadolu kültürü ile harmanlanarak günümüze kadar gelmiştir. Bu grubu kirkitli dokumalar içine giren havsız dokumalar oluşturmaktadır.

2.1. Havsız Dokuma

iki iplik sitemine dayalı (atki ve çözgü) olarak yapılan bir dokuma tekniğidir. Çözgü tellerinin atki ipliği ile bir alttan bir üsten geçip tamamen örtülerek başka renkteki motifin sınırına kadar gidip dönmesi ile motifler oluşur (Acar, 1995). Hayvansal lifler içinde protein bulunduran liflerdir (Anmaç, 2004: 28).

Dokuma sanatında kullanılan başlıca lifler koyunyünü, pamuk ve keçi kılından oluşturmaktadırlar. Ancak dokumaların doğru korunması ve tamir edilmesi için bunlar bunları özelliklerinin bilinmesi yeterli olmamaktadır. Aynı anda dokumaların nasıl yapıldığının ve kullanılan tekniklerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Orijinal haline uyum göstermeyen bir düz dokumanın tamir edildiğini söylemek imkansızdır (Öztürk ve Ömür, 2007: 53)

2.2. Dokumalarda Bozulmaya Neden Olan Sebepler

- Dokumaların ısı, nem ve sıcaklıklara maruz kalması,
- Havalandırılmayan mekanlar da oluşan böcek ve güveler,
- Kullanımdan esnasında oluşan hatalar,
- Yanlış yıkama ve kurutma,
- Dokumanın yapılması sırasında oluşan hatalar,
- Kimyasal etkenler gibi sebeplerden dolayı, dokumalar zaman ve mekan çerçevesi içinde bozulmaya başlamışlardır.

Dokumalarda solma ve elyaf yapısında oluşan bozulmalar şeklinde karşımıza çıkan UV ışınlarının zararlarını geleneksel dokumalara zarar vermektedir. Kullanım esnasında oluşan yırtılmalar ve yanmalardan oluşan hatalar. Özellikle yıkama esnasında ıslanan ürünlerde dayanıklılık azalacağı için daha dikkatli olunmak zorundadır. Yapılan araştırmalarda mikroorganizmaların uygun koşullar sağlandığında özellikle geleneksel dokumalarda hızla çoğaldıkları bilinmektedirler. Bunun en kolay yolu dokumaları uygun şartlarda kullanmak ve muhafaza etmekten geçmektedir.

Mikroorganizmaların üremeleri için ph ve ısı en az nem kadar etkilidir. Bakteri ve mantarların üremesi için ortamdaki bağıl nem %95 (yüksek nem), sıcaklık 25-40°C ve ph 6,5-8,5 arasında olmalıdır (Tarakçıoğlu, 1983:322).

Hatanın neden ve nereden oluştuğunun tespit edilmesi onarım aşamalarında yardımcı olarak meydana gelen bozulmaların sebepleri dikkatle araştırılarak uygun olan yöntemlerin uygulanması sağlanmalıdır. Çünkü doğal malzemeler ile üretilmiş olan geleneksel kilimlerin dokunduğu andan itibaren bozulma sürecine hazır hale gelmektedirler. Dokumaların eskime ve yaşlanma sürecini kullanılan malzeme özellikleri ve kullanım şartları belirlemektedir. Kullanım esnasında yanlış kullanım insan faktörüne girmektedir. Bu durum sadece bu bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Bu durumu en aza indirmek için yukarıda belirtilen faktörlere dikkat edilmek zorundadır.

Geleneksel havsız dokumalarımızda kullanılan zengin renkler dokumaların kullanım esnasında güneş ışığından dolayı renklerin solması ve aslını kaybetmesine sebep olmaktadır (Demir vd. 2008:211). Nem, sıcaklık, ışık ve ortamda bulunan besleyiciler gibi birçok çevresel faktör mantar gelişiminde dokumalar üzerinde önemli rol oynamaktadır (Temiz, 2000:291).

Bunların dışında geleneksel havsız dokumalara zarar veren diğer faktörler arasında kesilerek ya da koparılarak çalınma, meydana gelen yaygınlar, savaşılar, su baskınları ve doğal afetleri sayabiliriz. Geleneksel havsız dokumaların korunacağı alanların titiz bir şekilde seçilmesi gerekmektedir (Okca Koyuncu, 2014). Dokumaları kullanan kişilerin bilinçlendirilmesi, özellikle ürünlerin sergilendiği müzelerde çalışan personelin bilgilendirilmesi böyle hataları en aza indirmek için faydalı olacaktır (Binark, 1990:34).

Geleneksel havsız dokumaların tamirine karar verilmesinde rol oynayan faktörler şunlardır;

- Dokumanın gelecekteki kullanım sahası belirlenmeli,
- Uygulanacak işlemlerin ekonomik boyutu hesaplanmalı,
- Yapılacak tamirin estetik olarak sonucunun ne olacağı,
- Yapılacak işlerin kültürel katkısı ve etik olarak değerinin hesaplanması gerekmektedir.

Tamir işlemine kesin olarak karar verilmiş olan havsız dokumaların maddi değeri göz önünde tutularak tereddüt olmayacak şekilde hesaplarının iyi yapılarak onarım işlemine geçilmelidir (Anmaç ve Karavar 2000:166).

Geleneksel bir dokumanın onarılmasının yerine önceden onu koruma altına alarak sonraki süreçlerde oluşabilecek bozulma ve yıpranmaları önlemek yapılacak en doğru uygulamadır. Ancak bütün uğraşlara rağmen bozulmanın ve yıpranmanın önüne geçilemediyse onarıma geçilmeden önce teknik analizin iyi ve doğru yapılmalıdır. Bu analizler;

- 1- Dokumada kullanılan ipliklerin hammadde tespitinin yapılması,
- 2- Dokumada kullanılan sıra sıklıklarının tespiti,

- 3- Kullanılan ipliklerin kalınlıklarının tespiti,
- 4- Hatalı bölgenin tam olarak sınırlarının tespit edilmesi,
- 5- Kullanılan motif ve kompozisyon özelliğinin belirlenmesi,
- 6- Daha önceden herhangi bir işlem görüp görmediğinin tespiti,
- 7- Dokumada kullanılan renklerin tespitlerinin yapılarak tamir işlemine geçilmesi gerekmektedir.

2.3. Havsız Dokumaların Onarım İşlemleri

Geleneksel havsız dokumaların onarım süreçlerinin başarı ile sonlanması için belli kurallar çerçevesinde hareket edilmelidir. Dokuma hakkında bilgi ve belgelere sahip olunarak bu işlemlerin titizlikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle dokumanın ait olduğu yöre, kullanılan malzeme, dokuma sıklığı ve kompozisyon özelliği incelenerek yapılacak işlemlere hazır hale getirilmelidir.

Tamir yapım esnasında oluşacak hasar etkilerini azaltacak koruma uygulamalarının seçilmesine çok dikkat edilmelidir. Çünkü onarım ile daha sonra oluşabilecek olan hasarlarında önüne geçilmiş olacaktır. Bu yüzden dokumanın onarım işlemlerinden sonra da nerede ve nasıl kullanılacağı önemlidir. Yanlış yapılan bilgilendirmeler dokumanın yanlış ve eksik tamir edilmesine sebep olacaktır. Bütün bunların hem kültürel hem de ekonomik değerleri düşünülmelidir. Tarih boyunca bir çok alanda konservasyon ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Bir dokumanın maddi ve manevi değer taşıması, o ürünün tamir edilmesinin en önemli sebebidir. Günümüze kadar birçok alanda restorasyon ve konservasyon yapılmaktadır. Bir nesne ya da malzemenin maddi ve manevi değer taşıması, hatalı ya da yanlış olması o malzemenin tamir edilmesi için yeterli sebeptir. Onarım işlemleri bütün bu süreçleri kapsamaktadır.

2.4. Onarımda Kullanılan Araç ve Gereçler

- **Geleneksel Tezgah;** Dokumaların takılarak tamir edilmesi için.
- **Kirkit;** Atılan sıraların sıkıştırılması için metal ya da ahşaptan yapılmış aparat.
- **İğne;** Atkı iplerinin geçirilmesi ve saçak takımı için farklı kalınlıklarda çeşitleri.
- **Pense;** Atkı ipliklerinin atılmasında iğneyi daha iyi çekmek için kullanılan malzeme.
- **Çerçeve Tezgah;** Dokumalarda oluşan küçük bölgedeki hataların onarılması için dokumanın çakılacağı çivili aparat.
- **Tığ;** Dokumaların baş ve sonunda bulunan zincir örgüsünün yapılması için kullanılan araç.
- **İplik;** Tamir yapılacak kilim dokumaya uygun renklerde bitkisel ve hayvansal olarak hazırlanmış boyanmış lifler. Dokumanın yapısına uygun numaralarda hazırlanmış çözgü ve renkli atkı iplikleri.
- **Çakım Tezgahı;** Dokumalarda oluşan boy farklılıklarının giderilmesi için çakılan ayaklı yatay tezgah.
- **Bunların dışında;** Yakmak için pürmüz, çakım için zımba, ölçüm için şerit rafya, çakım için çekiç, çivi, desen yerlerinin belirlenmesi için kalem ve dokumanın ütülenmesi için ütü veya pres gibi malzemeler tamir işlemlerinde kullanılmaktadır.

2.5. Dokumalarda Oluşan Hatalar

- 1- **Havsız dokumaların tezgah üzerinde dokunması esnasında oluşan hatalar:** Saçak boyunun kısa bırakılması, yanlış motif dokunması, farklı renk iplik kullanılması, dokuma sıklığının oturmaması, en-boy farklarının çıkması ve kenar örgüsünün düzgün yapılmaması.
- 2- **Dokuma bittikten sonra apre işlemleri sırasında oluşan hatalar:** Yakma işleminde, yıkama esnasında, çakım sırasında ve sunum işlemleri esnasında oluşan hatalar.
- 3- **Havsız dokumaların kullanımı esnasında oluşan hatalar:** Dokumanın kullanım esnasında yanması, yırtılması ve yanlış yıkanması sonucunda oluşan hatalar.

Görsel 4. Tamirde Kullanılan İplik Deposu

2.6. Hata Sebepleri ve Tamir Aşamaları

2.6.1. Çözü ve Atkı Tamiri

Dokumanın aslını meydana getiren ipliklerdir. Dokuma tezgahı üzerinde ve kullanım sırasında zarar gören ipliklerin tamir edilmesi.

2.6.1.1. Tamir Aşamaları

Zarar gören çözgü ipliğinin uç kısmı tiftiklenerek diğer çözgü ipliği ile üst üste konularak büküm yönünde iğne iplik yardımı ile dikilmesi sonucu tamir edilir. Zarar görmüş atkı ipliğinin yanına yeni bir iplik getirilerek çözgüler arasında “U” dönüşü dikim tekniği ile birleştirme yapılarak tamir edilir.

Görsel 5. Tamir Öncesi Çözgü Takma

2.6.2. Saçak Tamiri

Havsız dokumaların başlangıç ve bitim kısımlarında serbest halde bırakılmış çözgü iplikleridir. Dokumaların en hassas kısımları saçaklarıdır. Yün, pamuk ve kıldan yapılmış olan saçaklar zamanla yıpranarak sökülmeye ya da erimeye başlayacaklardır.

Bunu farklı şekillerde insanlar evlerinde dokumayı altına saklayarak dikim ile koruma altına alabilmektedirler. Ancak bir dokumanın asıl süsünün saçak olduğu unutulmamalıdır (KK. Akkuş, 2019). Dokuma esnasında veya kullanım yanlışlıklarından dolayı oluşan hatalarda görülmüştür.

2.6.2.1. Tamir Aşamaları

Çözgü tellerinin bir bir halıya iğne ve pense yardımı ile tutturulması. Yardımcı malzeme ile çözgü tellerinin dokumaya tutturulması. Kilimlik kısmıyla birlikte farklı bir yerde dokunan saçakların mumlu ipek ile kilim dokumaya tutturulması. Bu uygulamalarda iplik dönüşlerinde “U” ve “V” tekniği kullanılmaktadır.

Görsel 6. Saçak Takma

Görsel 7. Saçak Takımı Sonrası kilimlik dokuma

2.6.3. Abraj Hatası

Havsız dokumalarda farklı ton ya da farklı renkte iplik kullanılmasından kaynaklanan hatalardır.

2.6.3.1. Tamir Aşamaları

Geleneksel dokumalarda maliyeti artıracacağı için genellikle bu tür hataların tamiri yapılmaz. Ancak hatalı kısım az ise bu tamir işlemi yapılır. Abrajlı bölgede bulunan atkı iplikleri iğne yardımı ile gevşetilerek sökülür. Yeniden iğne yardımı ile olması gereken tonlarda ya da renklerde iplikler sıra sıra atılarak tamir edilmektedirler.

Görsel 8. Kilim Doldurma

Görsel 9. Abraj Tamiri

2.6.4. Atkı İpliği Fıskırık (Taşma) Hatası

Dokuma esnasında atkı ipliklerinin gereğinden fazla gevşek bırakılmasından kaynaklanmış olan hatalardır.

2.6.4.1. Tamir Aşamaları

Dokuma üzerinde oluşmuş olan atkı fazlalıkları iğne ucu ile dokumanın iç kısmına çekilerek düzeltilmek şartıyla tamir edilir.

2.6.5. Yırtık Hatası

Dokuma esnasında çözgü ipliklerinin fazla gerginlikten ya da tezgahta olan bir keskin delici malzemedan dolayı çözgü ipliklerinin patlaması, dokumanın yıkanması sırasında yırtılması veya kullanım sürecinde oluşan hatalardan dolayı meydana gelen yırtılmaların tamiri.

2.6.5.1. Tamir Aşamaları

Yırtık olan bölgenin sınırları belirlenir. Çözgü takım işlemi dokumanın sıklığına göre yapılır. Çerçeve tezgah üzerine gerdirilen çözgüler üzerine belirlenen eksik alanlar atkı iplikleri ile yeniden dokuması yapılır. Tamir edilen bölge su ile ıslatılarak küçük bir fırça ile atkı iplerinin kabartılması sağlanır.

Görsel 10. Yırtık Tamiri

Görsel 11. Patlak

2.6.6. Kenar Örgüsü Hatası

Havsız dokumalarda dokumanın kenar örgüsünün dokuyucu tarafından yanlış yapılması sonucu oluşan hatadır.

2.6.6.1. Tamir Aşamaları

Hatalı bölge belirlendikten sonra kesilerek çözgü teli kesilerek yeni bir çözgü teli yardımı ile kenarda kullanılan atkı ipliği üzerine silindirik olarak sarılarak yeniden kenar kısmının oluşturulması sağlanır. Dikkat edilmesi gereken nokta diğer bölümlerde olan sıklığa göre yapılmalıdır.

Görsel 12. Kenar Örgüsü Tamiri

Görsel 13. Kenar Yırtığı

2.6.7. Motif ve Desen Hatası

Dokuma sırasında dokuyucunun dikkatsizliğinden ya da desenin çizimi esnasında oluşan hatalardır.

2.6.7.1. Tamir Aşamaları

Hatalı bölge belirlendikten sonra iğne yardımı ile sökülen atkı iplikleri doğru olarak çizilen desen dikkate alınarak yeniden iğne yardımı ile doldurulur.

Görsel 14. Desen Hatası Tamiri

2.6.8. Çiti Hatası

Çiti örgüsü kilim dokumanın başlangıç ve bitiminde olan dokumanın sökülmesini önlemek için yapılan örgüdür. Genellikle çabuk bitmesi için dokuyucuları hızlı yapmak için ikiden daha fazla çözgü teli ile çitiyi örmeleri sonucunda oluşan hatalardır.

2.6.8.1. Tamir Aşamaları

İğne yardımı ile çözgüler arasından geçirilen ipliklerin tekniğine uygun sıkı bir şekilde dikilmesi ile yapılır.

Görsel 15. Çiti Tamiri

2.6.9. Baş ve Kenar Farkları Hatası

Havsız dokumaların tam olarak dikdörtgen biçimde olmaması, köşelerinin birbirini tutmamasından kaynaklanan hatalardır. Dokuma tezgaha takılırken düzgün bir çözgü dağılımının yapılmaması, çözgülerinin perlerinin iyi alınmaması ve dengeli kirkitleme işleminin olmamasından kaynaklanır.

2.6.9.1. Tamir Aşamaları

Dokumalarda oluşan bu hatalar germe tezgahlara dokumalar gerilerek ve hafif bir ıslatma yapılarak giderilebilmektedirler. Bazen de gerdirme ahşap bir zemin üzerine dokuma çakılarak yapılmaktadır.

Görsel 16. Dokuma Germe İşlemi

Görsel 17. Dokumaların Preslenmesi

2.6.10. Sık-Seyrek Hatası

Dokumalarda çözgü ve atkı iplerinin standart olarak dokunmaması ve kirkitleme işleminin doğru yapılmamasından kaynaklanan hatalardır.

2.6.10.1. Tamir Aşamaları

Tamir edilmesi mümkün olmayan hatalar arasındadır. Bu tür dokumalar defolu olarak değerlendirilmektedir.

Tamir ve bakım işlemleri tamamlanan pürmüz ile yakım işleri biten kilim dokumaların ihtiyaç halinde yıkanması yapılarak kullanım öncesi kalite kontrol işlemlerine tabi tutulurlar. Yıkama işleminde geleneksel havsız dokumalara doğru yıkama işlemi uygulanarak geleneksel yöntemler kullanılmak koşulu ile yıkanmalıdır. Aksi takdirde halk arasında boya verme denilen renk atması gerçekleşir. Uygun olmayan yıkama ürünlerinin tecrübesiz kimselerce kullanılması sonucu dokumalar da geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Doğru yıkama sabunu ve doğru oranda kullanılması gerekmektedir. Renkleri akan kilim dokumalara renk ağartma işlemleri uygulanmaktadır.

Isparta merkezde oturan Cengiz Akkuş; “Dokuma işine küçük yaşlarda merakı olduğunu bu yüzden bu alanda kendini yetiştirdiğini ifade etmiştir. Yıllardır gelen dokumaları tamir ettiğini, düz dokumaların saçaklarını taktığını eskimiş yerlerini ve delinmiş bölgelerini el emeği ile tek tek tamir ettiğini ifade etmişlerdir. Tamir edilen dokumalar daha uzun süre kullanılması sağlanmaktadır. Gelen tamir işlerini en güzel şekilde aslına uygun olarak yapmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. “Buraya çok kıymetli düz dokumalar tamir için geliyor. Bu zamana kadar çok sayıda tamir yaptım. Tamir edilen dokumalara doğru şekilde iyi bakılırsa uzun yıllar kullanılabilir. Dokumanın eskisi olmaz diyor. Eskiler değer kazansın, yitip gitmesin, atılmasın.” şeklinde ifade etmişlerdir (2019 yılında yapılan röportajdan).

Görsel 18. Atölyeden Görünüm

Görsel 19. Zili Tamiri

Görsel 20. Yırtık

Görsel 21. Çözgü Takımı

Görsel 22. Tamir Edilmiş Hali

Havsız dokumalar da havlı dokumaların tamir işlemleri gibi yapılmakta olup sadece hav işlemlerinin farklı olduğu görülmüştür. Önemli olan restorasyon süreçlerini doğru ve bilinçli takip etmek olmalıdır.

2.7. Koruma ve Yıkama İşlemleri

Bütün işlemleri biten kilim dokumalar kullanım öncesi depolara ya da satış mağazalarına gönderilmek üzere rulo yapılarak kumaş bezler içine konularak hazır hale getirilirler. Sağlıklı ve güvenli bir ortamda bekletilmeleri gereklidir (Salman ve Öztürk, 2013:77). Dokumaların sık sık doğru yöntem ile süpürülerek havalandırılmaları gerekir. Aksi takdirde güve dokumanın içine girerek genel yapısını çok kısa sürede bozmaktadır. Dolapların içinde muhafaza edilen dokumalar yeterince hava almaları sağlanmalıdır. Mümkünse pamuk bezlere sarılarak saklanmalıdır. Farklı ambalajlar kullanılan dokumaların zaman içinde sarardığı görülmüştür. Dokumalarda muhafaza işlemleri geleneksel yöntemler ile uygulandığında iyi bir sonuç verdiğini tespit edilmiştir. Genellikle ceviz yaprağı, kekik, lavanta ve naftalin kullanılmaktadır.

Çağdaş anlamda koruma bir kültürel değer varoluşunun anlaşılması ve bu uğurda çabaların bütünüdür. Çünkü korumanın en önemli ögesi bu dokumaları kullananlardır. Geleneksel dokumaların korunması yasalardan daha çok toplumda yaşayan insanların istemesi ile sağlanacak bir yaklaşımdır. Ancak neyi nasıl korumamız gerektiğinin anlatılması zorunludur. Bu durumda ancak eğitim ile çözülecektir. Kişileri birbirine bağlayan en önemli öge ortak olan geçmişleridir. Bu geçmişin de somut olarak karşımıza çıkan simgeleri geleneksel kültür varlıklarımızdır. Bunlarında en önemlisi dokumalarımızdır.

Aşağıdaki fotoğraflarda görüldüğü üzere yakma işlemleri pürmüz ile yapılıp sonrasında dokumalar bol su ile ıslatılarak yıkamaya hazır hale getirilmektedirler.

Görsel 23. Dokumalarda Yakma İşlemi

Görsel 24. Islatma

Görsel 25. Köpüklü Yıkama

3. SONUÇ

Kültürel kimliğimize katkı sağlayan maddi kültür varlıklarımızın içinde bulunan ve bütün insanlığa mal olmuş dokumaların korunması ortak sorun haline gelmiştir. Sonuç itibari ile iyi bir tamir işlemi, geleneksel olarak dokunan düz dokumaların yapısına zarar vermeden aslına uygun olarak yeniden restore edilmesine bağlıdır. Bunların tamir edilmesinde ve korunmasında ortak çözümler üretilmesi gerekmektedir. Ülkemizde ve uluslararası düzeyde yapılan bütün çalışmaların ortak amacı kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması olmalıdır. Şimdiye kadar yapılmış olan böyle çalışmalara bakıldığında bunun mümkün olduğu görülmektedir. Bu bakış açısı ile kültür varlıklarının doğru yöntemler ile araştırılması, belgelenmesi ve bunların koruma altına alınması ortak amacımız olmalıdır. El emeği dokuma kilimlerimizin değerini kaybederek ortadan kalkmaması için eskimiş, yırtılmış veya herhangi bir sebepten dolayı zarar görmüş dokumaları uzman kişiler tarafından restore edilerek yeniden kültüre kazandırılması gerekmektedir. Sadece kullanım sırasında değil depolama sırasında da oluşan sorunlar bulunmaktadır. Bunlar aşırı ıslıklandırma, nem ve rutubet gibi etkenler zaman içinde dokumaya zararlı olabilmektedirler.

Bütün bu bozulmaları tamir ederek yeniden kullanıma sunulması kültürel değeri kaybetmeden gelecek nesillere aktarılması alınacak olan tedbirlere bağlıdır. Emek verilerek uzun bir zaman alan dokuma işlerinin elimizden tamamen gitmeden kıymeti bilinmelidir. Bu geleneksel dokumaların ömrünü uzatmak imkansız değildir. Zamanında küçük olan bir hatanın tamiri yapılmadığı sürece bu hatanın zamanla büyüyeceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Türkiye belli noktalarda yapılan tamir bakım atölyelerine Türkiye içinden ve dünyanın farklı ülkelerinden gelen tarihi veya yeni tezgahtan çıkmış olan halıların tamiri orijinaline uygun bir şekilde yapılmakta ve kullanıma sunulmaktadır. Özellikle bu işlemler Antalya, Isparta, İstanbul ve Aksaray gibi illerde günümüzde aktif şekilde yapılmaya devam etmektedir. Babadan oğula geçen bu tamir işleri her geçen gün bu alanda çalışan usta sayılarında azalma göstermektedir. Kilim ticareti kadar tamirden ekonomik olarak para kazanan aileler bulunmaktadır. Özellikle eski düz dokumaların tamiri uzun zaman gerektiren zahmetli ve zor iş olduğu görülmektedir. Çünkü yıpranan dokumaların aslına uygun boyalı iplerin bulunma olasılığı çok düşük olup, bunların gerekirse tekrardan iğ veya kirmanlar ile eğirilerek aslına uygun şekilde doğal boyalar ile boyanması gerekmektedir. Gerekli görüldüğünde yapısal özelliğini kaybetmiş dokumalardan söküntü yapılarak, diğer dokumaların tamirinde kullanılmalıdır. Bu kültürel değerlerimizin korunması gelecek nesillere aktarılması hepimizin görevidir.

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin geleneksel kilim dokumalar hakkında fazla bilgisi olmadığı tespit edilmiştir. Miras yoluyla, satın alarak, kendisi dokutarak veya hediye edilme yolu ile gelen dokumalar incelendiğinde tamirden önce ürünleri asıl olarak korumalarının, kabul gören bir görüş olduğu kanaatine varılmıştır. Özelliği bakımından hassas olan havsız dokumalarımız içinde bulunduğu koşullar ve dış etkenlere karşı dayanımının azaldığı, yapılan yanlış uygulamalar ile de hasar gördüğü tespit edilmiştir.

Sürekli aktif olarak evlerde kullanılan dokumaların temizliklerini sadece yüzeylerinde yapılması illerde oluşacak bozulmaları hızlandırmaktadır. Zamanla derinlere nüfus eden kirlenmelerin zamanında temizlenmesi gerekmektedir. Yüzey temizliklerinin belli zamanlarda doğru olarak yapılması dokumaların

ömrünü uzatacağı gibi zamanla bozulma ihtimalini de azaltacaktır. Özellikle ev temizlemelerinde dokumaların çirpılması dokumanın yüzeyinin yırtılmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı bu ve buna benzer yanlış uygulamalardan uzak durulmalıdır.

Dokumaların doğru olarak uygun şartlarda korunmamaları ve süslemelerinde kullanılan motiflerin tam anlamıyla anlaşılmasından dolayı algılanması ve anlaşılması doğru yapılmamaktadır. Doğru bir anlayış ile gelenekten gelen bu dokuma kültürümüzü gelecek nesillere doğru bir şekilde taşıyabiliriz. Ekonomik değeri olan bu dokumalarımızın doğru üretimi, doğru kullanımı ve doğru olarak korunması yapılarak değerlere önemli katkı sağlayacaktır. Apre işlemleri aynı zaman da apre uygulanan dokumaların güzel görünmesini sağlamaktadırlar. Dokumanın eski ya da yeni olmasının yanında motif özelliklerini bilinmesi doğru bir restorasyonla mümkün olabilmektedir. Hayatımızın her alanında yer almış olan dokumalarımıza da gerektiği kadar önem verilmelidir. Çünkü doğumumuzdan ölüm anına kadar hayatımızın her aşamasında yer almaktadırlar. Bakımı zor olduğu ve günümüz modasına uymadığı gerekçesiyle geleneksel dokumalarımız ortadan kaldırılmamalıdır.

Geleneksel kültürün ürünleri geçmişin izlerini barındıran dokumaların gelecek kuşaklara aktarılması için elimizde olan örneklerin korunması ve teknik bilgiler ışığında analizlerin ortaya çıkarılmalıdır. Türk kültürüne has olan bu eserleri müzelere kazandırılarak doğru koruma yöntemleri ile geleceğe aktarılmalıdır. Hızlı gelişen sanayi ve iletişim sektörü bu dokumaların ortadan kaybolmasına neden olmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen dokumalar değerlendirildiğinde gerektiği kalite ve değerde kullanılmayan malzemeler dokumanın bütünlüğünü bozmakta ve değerini düşürmektedir. Unutulmaması gereken en önemli unsur ise, küçük bir bölgenin tamiri yapılmadığında zaman içerisinde tamiri mümkün olmayan duruma dönüşebilmektedir. Bu konuda da halkın yeteri kadar bilinçlendirilerek üzerine bastığımız, çocuklarımızın ilk oyun alanı olan dokumalarımıza sahip çıkmamız gerekmektedir.

Dokumalarda tamir işlerinin ciddi bir iş olduğu anlatılarak üniversitelerde, halk eğitim merkezlerinde ve özel sektör atölyelerinde onarım tekniklerinin ayrıntılı olarak öğretilerek bu alanda kalifiye eleman sayıları artırılmalıdır. Çünkü kültürel mirasın korunması sadece bireylerin sorunu değil, aynı zamanda devlet eliyle bu alanda maddi olanakların sağlanması gerekmektedir. Bu alanda gerekli desteklerin sağlanması durumunda ülkemizin zengin dokuma kültürümüze devam ettirilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, B. (1995). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, Apa Ofset Basımevi.
- Akkuş, C. (Kişisel görüşme) (2019). Akkuş Halı Kilim Onarım Atölyesi, Isparta.
- Anmaç E. Karavar, G. (2000). Restorasyon ve Konservasyon Öncesi El Dokuması Halıların Teknik Analizi ve İşlem Aşamaları. *III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyum Bildirileri*. Konya, s, 166.
- Anmaç, E. (2004). *Tekstilde Kullanılan Lişler Özellikleri ve Kullanım Alanları*, Dokuz Eylül Yayınları.
- Binark, İ. (1990). *Gérard Benoit-Danièle Neirinck, Endüstriyel ve Tropikal Ülkelerin Arşiv Binalarında En Ekonomik Korunma Metot ve Vasıtaları*, Ankara.
- Demir, A. Öktem, T. Seventekin, Necdet. (2008). Reaktif Boyalı Pamuklu Materyallerinin Işık Haslığına Uv Absorplayıcıların Etkisi. *Tekstil ve Konfeksiyon*, s. 211-220.
- Dönmez, S. (2012). *Müzecilik Hizmetleri Açısından Bölge Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarları Oluşturulması*, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Küçük, C. (2000). *Türkiye’de Restorasyon Eğitimi Sorunları ve Sonuçları”, Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Salman, F. & Öztürk, G. (2013). Aksaray Sultanhanı Kasabası Halı Restorasyonunda Örnek Bir İşletme ‘Sultan Saray Halı’. *Arış Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı, 9, s.77.
- Tapan, M. (2007). *Soru ve Cevaplarla Koruma*, Çizgi Basım Yayın Ltd. Şti..
- Tarakçıoğlu, I. (1983). *Tekstil Terbiye ve Makineleri*, Cilt: II, Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Temiz, A. (2000). *Genel Mikrobiyoloji Uygulama Teknikleri*, Hatipoğlu Yayınevi.

- Torcu, D. (2013). *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu IV. Türksoy Üye Devletleri UNESCO Milli Komisyonları Toplantısı, II. Kültürel ve Doğal Miras Semineri*. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, s. 2.
- Okca, Koyuncu, A. (2009). “Serinhisar (Denizli) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri”, II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, Konya 2009, s. 195.
- Okca, Koyuncu, A. (2014). *Geleneksel Dokumalarda Koruma ve Onarım Prensipleri*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Özhekim, Atış, D. (2009). “Türk Kültüründe Taşıma Amaçlı Üretilen Kirkitli Dokumalar”, II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, Konya 2009, s. 183.
- Öztürk İ. Ömür, V. (2007). “Geleneksel Tekstillerin Korunması İçin Bölgesel Konservasyon Laboratuvarları Kurulması Zorunluluğu”, I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, Anka Basım Yayın, Konya, s,53.
- Öztürk, İ. (2007). *Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması Onarımı*, Duman Ofset Ltd. Şti.